„TÎRNAVA PRINSĂ-N GALBINE MALURI...“

G. I. TOHĂNEANU
(Universitatea de Vest din Timişoara)

Una din cele mai rodnice iniţiative — din cîte a avut G. Ivănescu în răstimpul cît a condus Catedra de Limba română de la Universitatea din Timişoara — a fost aceea de a invita, aci, pe profesorul George Giuglea, eminent reprezentat al şcolii clujene de lingvistică. Binevenita idee a fost puternic susţinută de Ionel Stan, care se transferase din Cluj la Timişoara, după ce fusese, alături de M. Homorodean, N. Orghidan, Bela Kelemen, G. Ţepelea, unul dintre colaboratorii foarte apropiaţi ai acestui „mucenic“ al lingvisticii romîneşti. Spun asta pentru că, la venirea sa în Timişoara, pe lîngă alte necazuri ale sufletului, George Giuglea era aproape orb. În asemenea condiţii de lucru, el găseşte totuşi energia necesară să transmită uriaşa sa experienţă ştiinţifică, pe care o acumulase în decenii de activitate neobişnuit de fecundă, unor viitori profesori de mare perspectivă ai facultăţii noastre, pe atunci tineri asistenţi, mă refer la Vasile Frăţilă şi Vasile Ţâra. Mai mult chiar: la vîrsta sa (împlinise 80 de ani) şi în condiţiile unei sănătăţi dijmuite (era, cum am mai spus, aproape nevăzător), pune la cale şi întreprinde chiar cu tinerii săi ucenici, temerare expediţii în munţii Banatului, în vederea unor anchete dialectale din regiunea Caransebeşului şi Orşovei. Se adună astfel aproape 10000 de cuvinte, numiri de locuri şi persoane, majoritatea reprezentînd fapte de limbă tradiţionale şi elemente vechi. G. Giuglea

BDD-V1869 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:57 UTC)

a fost secondat cu compentență și devotament, în această inimaginabilă strădanie, de fostul său colaborator din Cluj, evident mult mai tînăr, Ionel Stan, care, între timp, devenise unul dintre dascălii de bază, pentru disciplinele istorice, ai facultății noastre.

Aș nota în treacăt că, pentru colegii mei Vasile Frățilă și Vasile Țâra, deveniți, mai tîrziu, colaboratori prețuiți și iubiți ai profesorului G. Giuglea, vizitele acestuia în Timișoara erau tot atîtea prilejuri de sărbătoare: ale minții și ale sufletului. Intuiam acest lucru din chipurile transfigurate ale celor doi, de cîte ori îl însoțeau pe coridoarele universității pe profesorul clujean. Dincolo de respectul cuvenit unui asemenea om de știință și „isprăvilor" lui aproape incredibile, „slăbiciunea" mea față de profesorul Giuglea se explică și printr-un fapt mai subiectiv. La Liceul Andrei Șaguna din Brașov el fusese coleg de clasă cu tatăl meu. Amîndoi văzuseră lumina zilei la Săcelele Brașovului, iar dorul de Țara Bîrsei i-a mistuit depotrivă de-a lungul întregii lor vieți: „Cine n-are dor destul/ Mute-și casa lîngă drum./ Drumul sună,/ Dor s-adună,/ Vîntul bate,/ Dor departe". Cu strîngere de inimă îmi aduc aminte că de cîte ori îl întîlneam pe coridoarele universității, mă întreba de tăicuțul meu: „Ce mai face fratele Ion?", însoțind întrebarea de rostirea unei dorințe, pentru mine răscolitoare: „Poate mergem odată la Mâneci, să-l vedem!". Este vorba de localitatea Mâneci-Ungureni, la 17 kilometri de Vălenii lui Iorga, unde se retrăsese tata. Cei doi, George Giuglea și Ion Tohăneanu, și-au scris, decenii de-a rîndul. Din păcate, corespondența lor s-a pierdut, mă tem, fără urmă.

Am de gînd să închei acest paragraf, pe care îl scriu cu sufletul aburit, reproducînd două alineate din prezentarea pe care Florența Sădeanu, fiica profesorului din Cluj, o face tatălui ei, prefațînd volumul George Giuglea, *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc*, apărut la Editura Științifică și Enciclopedică în 1985: „Activitatea de cercetare lingvistică a lui George Giuglea este pusă în slujba unei idei centrale ce constituie preocuparea de bază pe care s-a axat întreaga sa operă: descoperirea în limbă a mărturiilor despre trecutul românesc. Prin strădania sa de a afla originea unor cuvinte românești cu etimologie obscură, prin adunarea termenilor din graiul păstoresc, cît și prin prezentarea de texte vechi inedite, prin descoperirea și explicarea unor nume de locuri vechi românești sau prin compararea limbii române cu alte limbi romanice, el a urmărit stabilirea mai precisă a soartei istorice a limbei și prin aceasta a poporului român.

BDD-V1869 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:57 UTC)

Era convins că limba este istoria expresivă a unui popor, că pentru lămurirea unor puncte neclarificate din istorie, faptele de limbă sunt importante şi concrete, adevărate „arhive vii“, tot aşa cum pentru explicarea unor fapte de limbă trebuie să se ţină seama de realitatea istorică, etnografică şi geografică“ (*lucr. cit.* p. 5). Fiica profesorului clujean exprimă, aici, în rînduri domoale şi sobre, pilduitoarea jertfă de sine a profesorului clujean: ce altceva înseamnă, în loc să-ţi închei viaţa cu un suspin, lîngă dulceaţa vetrei tale şi a căminului tău, să te opinteşti, într-un splendid efort, „bîjbîind“ (acesta este cuvîntul!), pînă la obştescul sfîrşit, după noi şi noi dovezi despre străvechimea şi statornicia neamului tău aici, în Banat şi în Transilvania? Fie-ţi somnul lin şi codrul aproape, Domnule Profesor: plinitu-ţi-ai datoria ce aveai. Manibus date lilia plenis.

Ca un tîrziu şi smerit omagiu, pe care rîvnesc din adîncul inimii să-l aduc cărturarului mucenic, fie-mi îngăduit să adaug o descriere (nu numai... lingvistică) a unuia dintre plaiurile, în cel mai autentic sens mioritice ale Banatului. Fac asta, între altele, cutreierat de gîndul că una dintre ultimele „anchete“ dialectale, săvîrşite de neostenitul profesor octogenar în Munţii Banatului, împreună cu mai vechiul său colaborator clujean Ionel Stan şi cu vlăstarele nădejdilor noastre, Vasile Frăţilă şi Vasile Ţâra, urmărea elaborarea monografiei *Onomastica românească în Banat (Ţarcu şi Muntele Mic).* Această monografie va fi cîndva, într-un viitor nu prea îndepărtat, desăvîrşită şi tipărită de urmaşii de suflet ai profesorului clujean, Vasile Frăţilă şi Vasile Ţâra.

Frunte mîndră a Ţării şi Banatului, masivul Ţarcu atinge, în piscul său cel mai înalt aproape 2200 de metri altitudine, înmănunchind, acolo sus, poteci mocăneşti ce urcă din răzleţite meleaguri: dinspre Caransebeş-Borlova, Armeniş-Feneş, Oţelu-Roşu-Poiana Mărului, ba chiar dinspre Retezat. O potecă lungă-lungă cît o zi de vară-n toiul ei din preajma Sînzienelor, leagă Gura Zlata din Retezat de Ţarcu, prin răspîntia numită de oamenii vechimii Şaua Iepei. Pe creasta Ţarcului stă înfiptă o staţie meteo, unde, izolaţi de restul lumii o jumătate de an, cît ţin, acolo, iernile aprige, trăiesc şi muncesc, în truda lor obscură, oameni viteji, veghind cerul sudic al Banatului şi dînd veşti, totdeauna preţioase, despre năbădăile vremii. Drumeţului ajuns acolo i se deschide, dedesubt, priveliştea stranie a unui „ochi-de-mare“, iezerele evocate de Lucian Blaga în *Hronicul şi cîntecul vîrstelor* (1963), dar, mai cu seamă, în atîtea din versurile sale:

BDD-V1869 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:57 UTC)

În pîlnia muntelui iezerul netulburat
ca un ochi al lumii, ascuns, s-a deschis.
Oglindeşte un zbor prea înalt şi ceasul
curat ce i-a fost odată promis.

Din aceeaşi operă alătur acest fragment cu adevărat antologic: „Mai înaintăm cîțiva paşi şi-n faţa noastră sub creştetul boltit al Şurianului, într-o adîncătură, se întinde oglinda netedă a iezerului. Acesta era ochiul de mare! E ca şi cum marea ar avea un ochi în vîrf de munte! Aşa îmi tălmăceam eu cuvîntul. În apa iezerului prundul se desluşea ca-n aer. Dar fundul se adîncea treptat, pentru ca la o anume depărtare să pară că nu mai este fund, şi că iezerul are legături cu o mare“. După ce izbuteşti să-ți desprinzi, să-ți rupi privirea vrăjită de iezerul de sub vîrful Țarcu, atunci descoperi, în faţa ochilor uimiți, o privelişte magnifică, din Retezat pînă în Godeanu, iar la miazăzi, pînă către Orşova şi brîul apelor Dunării. Spre miazănoapte culmile se tălăzuiesc întretăindu-se în lungi şiraguri descrescînde, ce se pierd în şesul timişean. În zilele cele mai senine din an — cele mai „lucede“, ar spune unul din eroii *Țiganiadei* lui I. Budai-Deleanu — vîrful Țarcu este vizibil, pentru un ochi deprins cu alcătuirile mirajului, tocmai din Timişoara, de pildă de pe terasa de la ultimul etaj al universităţii noastre.

Oronimul *Țarcu* este, bineînțeles, străvechi, preroman, aparținînd substratului (v. Grigore Brâncuş, *Vocabuarul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 122-124). Fiind aproape în întregime acoperit cu vaste păşuni alpine, pleşuv chiar la înălțimi medii, unde în alte masive răzbesc pădurile, Țarcu al nost’ s-a înfăţişat oamenilor vechimii ca un adevărat „ rai al turmelor şi al stînilor“, cum îi plăcea profesorului Giuglea să-l „răsfețe“. Căci fiecare stînă are... țarcul ei, adică un loc închis, uneori acoperit, unde se adăpostesc oile. Sadoveanu, *Ostrovul lupilor*: „Mehmet Caimacam mi-a adresat o temenè. Am plecat cu zgomot şi cu iuțeală. Am cotit după *țarcul mînzărilor* şi am dat numaidecît de un drumeag“. Pentru că terminologia păstorească, oricît de suculentă şi de pitorească ar fi, este din ce în ce mai puțin cunoscută de obştea vorbitorilor, mai ales a celor de la oraşe, precizez că *mînzare* este o „oaie de doi sau trei ani care a fătat şi are lapte“. În limbajul ciobanilor din veac *mînzare*, avînd ca sinonime pe *mînzată* şi pe *păcuină*, se opune lui *stearpă,* care nu mai are nevoie de „definiție“. Nu este lipsit de interes amănuntul că, din *mînzare* şi *stearpă*, s-a desprins perechea derivatelor *mînzărar* şi *sterpar*, denumind pe „paznicul mînzărilor“ şi pe acela al

BDD-V1869 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:57 UTC)

„sterpelor“. Citez tot din romanul oieresc al lui Sadoveanu *Ostrovul lupilor*, cu observația că, în citatul meu, mișună termenii evocînd viața oilor: „Dinaintea unei colibe ardea un foc de trestie cu pălălăi lungi: acolo era sălașul *baciului*. La *țarcul* larg, *mînzărarii* aduceau *mînzările*, ca să le vîre la *strungă*, pentru *mulsoare*“.

Disponibilitățile expresive ale străvechiului *țarc* sunt captate și valorificate într-o... „ciumelcitură“ (cum zic bănățenii), ivită, fără îndoială, în mediul păstoresc, unde *țarc* și *miel* sunt termeni ghicitorești pentru „gură“ și „dinți“: „Am un *țarc* plin cu *miei* albi“.

Printr-un fenomen notabil de îngustare și de specializare a sensului, *țarc* a ajuns să însemne, în limbajul oierilor, și „loc îngrădit unde sunt izolați mieii care nu trebuie să mai sugă“. Negreșit, de la acest înțeles cată să purcedem dacă dorim să ne dumerim de ce derivatul verbal *înțărca* semnifică în româna comună și „a îndepărta pe pui de la țîța maicii lor“. De bună seama că, întîi și-ntîi, verbul *înțărca* s-a întrebuințat despre mieii vîrîți în țarc tocmai pentru a fi despărțiți de mamele lor și a nu mai putea să sugă. Cum se întîmplă adesea în viața cuvintelor, folosirea derivatului s-a extins ulterior și asupra „puilor“ de oameni, așa îngăduie să se întrevadă crîmpeiul următor din *Psaltirea în versuri* a mitropolitului Dosoftei: „Doamne, nu mi-i inima măreață,/ Nice căutătura mi-i sămață./ Nice am purces de-a mă suirea/ În minuni mai sus decît mi-i hirea./ Că de nu mi-am smeritu-mi tot gîndul,/ Ce mi-am mărit sufletul și gîndul,/ Cum pate coconul cînd *să-nțarcă*,/ De-l osăbesc de sîn de la maică,/ Așa-n suflet să mi se dea plată...“.

Nu ne poate lăsa nepăsători amănuntul că un verb de însemnătatea lui *înțărca* — mă refer la sensul de astăzi, foarte cuprinzător, al cuvîntului — a fost derivat dintr-un termen legat strîns de „realiile“ ciobănitului din veac cum este *țarc*; iar o asemenea constatare vorbește cu superioară forță persuasivă despre ponderea crescută pe care îndeletnicirea păstoritului a avut-o cîndva în viața neamului nostru. Fenomenul este specific limbii române. În franceză, de pildă, „înțărca“ se cheamă *sevrer*, care, potrivit legilor fonetice ale acestei limbi, pornește din latinescul *separare* „a despărți“, „a separa“.

Provenit dintr-unul din cele mai vechi cuvinte ale lexicului românesc, *țarc* aparține, fără nici un dubiu, fondului autohton, preroman, daco-getic al vocabularului limbii române, adică substratului. Verbul *înțărca* a avut răgazul să pătrundă în structura unor frazeologisme: expresiile *unde și-a înțărcat dracul copiii* și *a-nțărcat bălaia* sunt și semnificative, și suculente.

BDD-V1869 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:57 UTC)

Am evocat momentele grele, dar frumoase ale „începutului“. Pildă de ardoare şi dîrziene morală — oamenii acestui „început“, cu atît mai mult cu cît unii, cei mai buni, au devenit slujitori neînfricaţi ai învăţămîntului superior românesc, la aceeaşi facultate pe care o absolviseră. Ajunşi aici, cade-se să ne descoperim în faţa amintirii lui Boris Cazacu, directorul învăţămîntului superior pe-atunci, care, cu prudenţă şi tact, a susţinut ivirea, aici a unei facultăţi de profil umanist, îndelung rîvnită de cei mai luminaţi fii ai Banatului. Nu preget să-l citez, la loc de cinste, pe inginerul Virgil Birou, autor al romanului *Lume fără cer*. Din aceleaşi binecuvîntate raţiuni Boris Cazacu, fie-i ţărîna uşoară, a acceptat să prezideze comisiile examenului de stat în anii 1961 şi 1962, cînd se puteau reţine, din pricini valorice, absolvenţi pentru posturi universitare. Aşa se explică numirea lui Vasile Frăţilă ca preparator şi apoi ca asistent al facultăţii noastre.

Astăzi, acest fecior al Ardealului şi al Blajului este, cu totală îndreptăţire, profesor, autor a numeroase volume, a unei sumedenii de studii, articole, recenzii întrelegate, publicate în ţară şi străinătate, preţuite „cu asupra de măsură“ în lumea specialiştilor şi alcătuind o operă, în sensul grav al cuvîntului. Mă întreb, totuşi, dar de la o vreme, întrebarea se converteşte în monocromia severă a certitudinii: Vasile Frăţilă se simte „acasă“, spre deosebire de puzderia altora, numai acolo, unde „Tîrnava prinsă-n galbine maluri/ Murmură-n valuri gîndirea sa“. Drumeţului de mai tîrziu — curios ca orice tînăr, dar cu timpul strict drămuit pe un cadran lăuntric rigid — „întoarcerile“ i se păreau un fel de „mîntuire“. Omul, şcolit sau nu, are nevoie de „acasă“, iar „acasă“ înseamnă pentru Vasile Frăţilă, şi graiul transilvan din regiunea natală, străjuită de imaginea Blajului, pe de o parte, de a lui Ion Agîrbiceanu, pe de alta. Ca oricare dintre noi, Vasile Frăţilă are nevoie de „idoli“. Numai că idolii aceştia, în cazul lui, se află foarte sus. Oricum, la capătul sau în aşteptarea unei întoarceri, el şi-a scris teza de doctorat, care *Graiul de pe Tîrnave* se cheamă. Acest grai de „acasă“ va rămîne, din fericire, un laitmotiv al scrisului frăţilian. „De vină“ sunt rîndurile de oameni care nu îi dau voie să facă altfel.

Daci montibus inhaerent este nu numai o zicere memorabilă a lui Florus, ci o realitate apăsătoare, pe urmă, tot mai slobodă şi mai slobozitoare. Feciorii aleşi ai Ardealului ştiu asta şi, mai cu seamă, ştiu că trebuie să ţină seamă de ea. Vasile Frăţilă — ţine.

BDD-V1869 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:57 UTC)